

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

cogito

JACQUES LE GOFF JEAN-PIERRE VERNANT

tarih üzerine diyalog

emmanuel laurentin
ile söyleşiler

Çeviren: Yunus Çetin

YAPI KREDİ YAYINLARI

TARİH ÜZERİNE DİYALOG EMMANUEL LAURENTİN İLE SÖYLEŞİLER

Jacques Le Goff (1 Ocak 1924 - 1 Nisan 2014) Fransız tarihçi. Özellikle Ortaçağ dönemi üstüne uzmanlaştı ve çok önemli eserler verdi. Annales okulu bünyesinde disiplinler arası bir tarih yorumuna yöneldi. École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) bünyesinde çalıştı. En önemli yapıtları arasında *Les Intellectuels au Moyen Âge* (Seuil 1957); *Marchands et banquiers au Moyen Âge* (Seuil, 1957); *La civilisation de l'Occident médiéval* (Arthaud, 1964); *L'Imaginaire médiéval* (Gallimard, 1985); *Histoire et mémoire* (Gallimard, 1988); *Le Moyen Âge aujourd'hui* (Léopard d'Or, 1998); *Un autre Moyen Âge* (Gallimard, 1999); *Un Moyen Âge en images* (Hazan, 2000); *Héros et merveilles du Moyen Âge* (Seuil, 2005); *Faut-il vraiment découper l'histoire en tranches?* (Seuil, 2014) bulunmaktadır.

Jean-Pierre Vernant (4 Ocak 1914 - 9 Ocak 2007) Fransız tarihçi. Antik Yunan ve mitler tarihi üstüne dünyanın sayılı uzmanlarından. Collège de France'ta dersler verdi. *Les Origines de la pensée grecque* (P.U.F., 1962); *Mythe et pensée chez les Grecs. Études de psychologie historique* (Maspero, 1965); *Religion grecque, religions antiques* (Maspero, 1976); *L'individu, la mort, l'amour. Soi-même et l'autre en Grèce ancienne*, (Gallimard, 1989); *Figures, idoles, masques* (Julliard, 1990); *L'Univers, les dieux, les hommes. Récits grecs des origines*, (Seuil, 1999); *La Traversée des frontières* (Seuil, 2004) başlıca yapıtlarındandır.

Emmanuel Laurentin Fransız radyocu. 1999-2019 yılları arasında France Culture'de "La Fabrique de l'histoire" isimli programı hazırlamıştır.

Yunus Çetin 1986 Antalya doğumlu. ODTÜ'de felsefe ve mimarlık tarihi okudu. İngilizce, Fransızca ve İtalyancadan kitap çevirileri bulunuyor.

JACQUES LE GOFF
JEAN-PIERRE VERNANT

Tarih Üzerine Diyalog
Emmanuel Laurentin ile
Söyleşiler

Çeviren
Yunus Çetin

YAPI KREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yapı Kredi Yayınları - 6346
Cogito - 274

**Tarih Üzerine Diyalog - Emmanuel Laurentin ile Söyleşiler/
Jacques Le Goff - Jean-Pierre Vernant**
Özgün adı: Dialogue sur l'histoire - Entretiens avec Emmanuel Laurentin
Çeviren: Yunus Çetin

Kitap editörü: Korkut Erdur
Düzeltili: Filiz Özkan

Kapak ve sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Merve Çakıroğlu

Baskı: Sena Ofset Ambalaj, Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Yakuplu Mah. 194. Sok. Blok No: 1 İç Kapı No: 465 Beylikdüzü / İstanbul
Telefon: (0 212) 613 38 46
Sertifika No: 45030

Çeviriye temel alınan baskı: Bayard, 2014
1. baskı: İstanbul, Şubat 2024
ISBN 978-975-08-6050-8

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2020
Sertifika No: 44719
Dialogue sur l'histoire © Bayard Editions 2014

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<https://www.yapikrediyayinlari.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Altın Çağın Tanıkları • 7
Hocalar • 11
Disiplinler Arası Sınırları Kaldırmak • 20
Çalışma ve Teknik Hüner • 28
Tragedya, Ayin • 36
Geri Dönüşler Çağı • 43
Kişi Adları Dizini • 53

Altın Çağın Tanıkları

Laure Adler ve Laurence Bloch, 2003 sonlarında *France Culture* adına Jean-Pierre Vernant ve Jacques Le Goff'la ortak bir dizi söyleşi yapmamı istediklerinde bana çifte hediye vermiş oldular. Aslına bakılırsa bu kayıtların yayımlanacağı “À voix nue” adlı radyo programının amacı –esas itibarıyla– radyocu ile hayatı zengin ve çok yönlü bir ismi buluşturmakla sınırlıydı. 12-16 Ocak 2004 tarihleri arasında yayımlanan bu programdaysa istisnai olarak üç kişi olacaktık, bu iki büyük şahsiyet arasındaki sohbeti yürütmek de daha çok bana düşecekti.

Fakat asıl önemlisi, bana gelen bu talep büyük Fransız tarih ekolünün iki dev ismini, her ikisi de 21. yüzyılın başından bu yana hemen hiç rastlanmayan bir bileşimi kendinde buluşturan, yani hem gözü peklik sergileyip hem de geniş teveccüh gören bu iki dev ismi bir arada ağırlamamı sağlayacaktı. Bugün pek çok akademisyenin altın çağ saydığı bir dönemin iki tanığını, beşeri bilimler açısından imkânsız görüleni başarıp düşünsel ihtimam ile uzmanların dar çevresini katbekat aşmış bir toplumsal bilinirliği kavuşturan o 1950'lerden 1980'lere uzanan yılların iki tanığını karşı karşıya getirecektim.

Jacques Le Goff'un her eseri yıllardır gerek Fransa'da gerekse yurtdışında ciddi bir okuyucu kitlesi-

ne muhakkak ulaşıyor. Jean-Pierre Vernant'a gelince, 1970'lerde Pierre Vidal-Naquet ve Marcel D  tienne'le birlikte yayımladığı eserlerin başarısı, eski Yunan meraklılarından daha geniş bir kitle tarafından tanınmasını sağlayan (Seuil'ün yayımladığı *Entre mythe et politique* ve *L'Univers, les dieux, les hommes. R  cits grecs des origines*¹ gibi) eserler sayesinde son zamanlarda aşılmış durumda.

İki ismin diyaloga girmesini sağlamak neredeyse elli yılla yayılan bir teorik yenilenmeyi ve kavramsal buluşları anlatmak anlamına da geliyordu. Üstelik, yeni alanların a  lmasının bugüne kıyasla daha kolaymış gibi göründüğü bir   ağı da tartıya vurmak gerekiyordu. Nitekim bu söyleşilerde Jean-Pierre Vernant, savaştan hemen sonra bir direnişçi olarak CNRS'e ne denli kolayca kabul edildiğini anlatıyor. Jacques Le Goff'sa ilk araştırma projelerinin filizlendiği coşku ortamı ve devrimci jürisine Fernand Braudel'in başkanlık ettiği 1950 yılındaki "mucizevi" yeterlik sınavını anlatıyor. İki tarihçi de araştırma yolunda kendilerine kılavuzluk eden hocalarına (Vernant, Ignace Meyerson ve Louis Gernet'ye, Le Goff ise Maurice Lombard ve Fernand Braudel'e) minnettar.

Kendilerine yol gösterenlere her fırsatta sundukları şükran bir yana,   zg  r araştırma ortamına dair övgü dolu bir portre de çekiyorlar. Disiplinlerarasılık   nc   bir mücadeleydi o dönemde. Tarih, diğ  r sosyal bilimlere ait alanlarda kaçak avlanıyordu. Disiplinler

1 Evren, *Tanrılar, İnsanlar*,   ev. Mehmet Emin   zcan, Dost Yayınları, 2001 (   .n.). Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

arası sınırların bu minvalde kaldırılması –disiplinler arası ihtilaflar eksik olmasa da– önemli ilerlemelere fırsat verdi. Eski Yunan uzmanı ile Ortaçağ uzmanı, sözgelimi, Claude Levi-Strauss ile Fernand Braudel’i karşı karşıya getiren “uzun süre” münakaşasını, yahut Georges Dumézil’le üç işlev üzerine yapılan tartışmaları yâd ediyor.

Söyleşinin hiç kuşkusuz en şaşırtıcı yanı, bu iki tarihçinin içinde yetiştikleri toplumsal bağlama hissettikleri borcu teslim etme tarzları: Jacques Le Goff ortaya gözü pek varsayımlar atmasına imkân tanıyan 60’lı ve 70’li yılların canlı ve verimli kurumlarına şükran duyuyor; Jean-Pierre Vernant ise Yunan kenti üzerine yürüttüğü araştırmaların Komünist Parti’den kopuşuna çok şey borçlu olduğunu kabul ediyor. İktisat, bilim ve toplum “Annales” tedrisatından geçmiş bu öğrencilerde iç içe geçerek önyargısız ve sorgulayıcı bir araştırmayı beslemiş.

Fakat aralarındaki pek çok ortak nokta dışında, her iki tarihçi de gözde çağlarına özgü nitelikleri, bu çağları diğerlerinden ayıran yönleri sade bir üslupla ifade etmeyi gayet iyi biliyor: Tiyatronun Ortaçağ Avrupası’ndaki işlevi ile MÖ 5. yüzyıl Atinası’ndaki işlevi aynı değil. Keza çalışmanın da işlevi aynı değil. Araştırmayla geçen bir ömrün ardından her ikisi de yanıtız sorularla karşı karşıya kalmaya devam ettiğini teslim ediyor. Fakat gerek Vernant gerekse Le Goff, çizdikleri yolları izleyecek olanlara, ekiplerine ve öğrencilerine güveniyor. Yürütölen araştırmanın yeni yanıtlar bulacağı patikalar açarak hocalarını hayrete düşüreceklerine inanıyorlar.

Beyan olunan bu inatçı iyimserlik hoş geliyor kulağa. Bu söyleşilerden yaklaşık on yıl sonra, tarihin bu iki önemli ismi artık aramızda değilken, geçmişte izledikleri güzergâha atılacak bir bakış akla şu soruyu getiriyor: Yeni alanlar, yeni kavramlar yaratmak için açık uçlu bir araştırma mı yürütmeli yoksa sonuç odaklı bir araştırma yöntemi mi izlenmeli? Genç araştırmacılara bu dar bütçelerle nasıl şans tanıyabiliriz? Tarihi yeniden toplumsal tartışmanın kalbine nasıl yerleştirebiliriz? Çaba gerektiren tarih ile geniş kitleler arasındaki kopuk bağı onarmayı hangi araçlar sağlayabilir?

Bu söyleşilerde Jean-Pierre Vernant ve Jaques Le Goff yanıt vermiyor bu sorulara. Fakat fikirlerin ve insanların daimi hareketine yönelik inançları ve –ister günümüz araştırmacısı ister arşivlerde bulunmuş bir geçmiş zaman insanı olsun– öteki'yle yüzleşmenin gerekliliğine inanmaları “altın çağ”ın özleminden ziyade bir vaat olduğuna işaret ediyor.

Hocalar

Emmanuel Laurentin: Jacques Le Goff, Jean-Pierre Vernant, on yaş var aranızda, ama bana da dediğiniz gibi bu on yılın pek fark etmediği yaşlardasınız. Fransız basınında temcit pilavı gibi işlenen “entelektüel kuşaklar” meselesinden hoşlanmadığınızı biliyorum ama siz savaş öncesi filizlenmiş bir entelektüel kuşağa aitsiniz.

Jean-Pierre Vernant: Jacques Le Goff’la aynı kuşaktasınız. Savaştan sonra başladım.

Jacques Le Goff: Kurtuluş (*Libération*) kuşağına ait olduğumuzu söylesek yeri. Benden ziyade sen bu kuşağa aitsin çünkü taraf olduğun bir savaştan çıktın, bunu belirtmek lazım bence. Direniş kahramanıydın.

E. L.: Toulouse’lu Albay Berthier.¹ Sizi her açıdan bir araya getirmeye kalksaydık Toulouse ortak bir coğrafi nokta teşkil edebilirdi. Jean-Pierre Vernant, siz savaşta Toulouse’daydınız. Jacques Le Goff da bir kitabında Toulouse’dan, özellikle de Saint-Sernin’den söz ediyor. 1939’da Saint-Sernin’e yaptığınız ziyaretin Ortaçağ’a dönük entelektüel uyanışınıza zemin hazırladığını söylüyorsunuz.

J. L. G.: Anılarımı yazmak gibi bir niyetim yok, tarihsel açıdan ilgiye layık bir konu olarak görmüyorum kendimi. Bununla birlikte, içinden çıktığım dar aile,

1 Jean-Pierre Vernant II. Dünya Savaşı’nda Direniş’e katılmıştı. Kod adı Albay Berthier’ydi (ç.n.).

tarihsel perspektiften bakıldığında ilginç olabilir. Mütevazı insanlardı, babam lise, annem piyano öğretmeniydi. Onları ilginç ve etkileyici kılan şey (ki benim için hâlâ çok önemli bir hatıradır), ideolojik olarak taban tabana zıt olmalarıydı. Annem İtalyan kökenliydi, son derece dindar, koyu bir Katolik'ti. Babamsa Dreyfus Olayı'nı geride bıraktığımız halde katı kilise karşıtlığından hiç taviz vermedi. Kendisine ne kadar hayran olsam da bazı hususlarda kilise karşıtlığı biraz abartılıydı. Savaştan önce Pireneler'e tatile gitmiştik. Saint-Sernin'e uğramak üzere Toulouse'da mola veren babam bize dönüp, "Müsaade sizin, kiliseye girmem ben" demişti. Babama saçmaladığını, rahipleri değil sanatı, Ortaçağ'ı görmeye gittiğimizi söyleme cüretini göstermişim ben de.

E. L.: Jean-Pierre Vernant, siz de kilise karşıtı Dreyfusçu bir aileden geliyorsunuz.

J.-P. V.: Aynen öyle. Büyükbabam Adolphe *Le Briard* adında bir gazete kurmuş, cumhuriyetçi bir gazete olarak biliniyordu. Karşısındaysa *La Brie* adlı kilise yanlısı bir gazete varmış. Dava sürerken Dreyfus'a desteğini açıklamış, ki bu da ona pahalıya mal olmuş, zira pek çok kişi aboneliğini iptal etmiş. Dedemin izinden giden babam Jean ise sosyalist partisine üyeydi –daha sonra savaşta öldürüldü–, fakat onun da siyasi görüşü aynıydı. Kilisenin düşman sayıldığı bu ortamda yetiştim. 1934'te Latin Mahallesi'ne geldiğimden son derece faal hareketlerle karşılaştım. Cumhuriyetçi ve Sosyalist Üniversite Eylem Hareketi'ne katılarak, ardından da Genç Sosyalistler Birliği'ne ve Komünist Parti'ye geçerek belli bir aile geleneğine sadık kaldığımı hissediyordum.

E. L.: Bu söyleşiler boyunca başka ortak noktalar bulacağız. Aynı şekilde akademik kariyerinizde École des hautes études en sciences sociales'in Altıncı Bölüm'üne geçişinizden, ikinizin de CNRS altın madalyası ile ödüllendirilmiş olmanızdan, her ikinizin de Annales ekolünün izinden gitmiş olmanızdan da söz edebiliriz. Böyle bakınca, hiçbir ortak çalışma yapmamış olmanız enteresan. Hele ki, Jacques Le Goff, sizin Jean-Pierre Vernant'ın yakın dostu Pierre Vidal-Naquet'e birlikte Lévi-Strauss üzerine birtakım çalışmalar yaptığınızı da düşünürsek.

J. L. G.: Başkalarıyla birlikte yaptığım birtakım çalışmaları yayımlasam da ortak kitap yayımlamadım hiç. Jean-Claude Schmitt'le birlikte *Le dictionnaire raisonné de l'Occident médiéval*'in editörlüğünü üstlenmiştim. Örneğin Jean-Pierre Vernant'la ortak kitaplar yazan Pierre Vidal-Naquet'yle birlikte makaleler de yayımladım. Bütün bunlar üçümüzün de antropolojik olarak tanımlanabilecek birtakım amaçlara ve ilgi alanlarına sahip olduğumuzu gösteriyor.

J.-P. V.: Kesinlikle. Birlikte çalışma fırsatımız olmadı ama École des hautes études'te (okul hâlâ Altıncı Bölüm adıyla faaliyet gösterirken) pek kalabalık değildik, ama birlikte bir şeyler yazmış olmanız bile bazı insanlarla yakınlaşıyordunuz. Le Goff'u yakın görüyordum kendime, sanıyorum o da beni kendine yakın görüyordu. Vidal'le ortak kitap yayımladığımızda bazı bölümler ondan, bazı bölümler benden çıktı. Yalnız [Marcel] Détienné'le *Les ruses de l'intelligence: la métis des Grecs* [Zekânın Kurnazlıkları: Yunanların Metis'i] üzerine bir ortak kitap kaleme almıştım var.

J. L. G.: Şunu da eklemek gerekir ki ne kadar açık olursak olalım, atalarımız ve seleflerimiz tarafından çizilen sınırlardan ne kadar ayrılmak istersek isteyelim, ancak ve ancak belirli bir uzmanlık sahası içinde kaldığımız takdirde geçerli ve önemli sayılacak şeyler söyleyip yazabileceğimizin farkındaydık. Her ikimiz için de bu alanlar epey engindi zaten: Eski Yunan az buz şey değil, Ortaçağ da keza öyle. Nitekim ne Jean-Pierre Vernant eski Yunan'dan tümüyle koptu ne de ben kendim Ortaçağ'dan tümüyle koptum. Niyetim birbirimizi göklere çıkarmak değil, ama son derece açık bir araştırma ruhu ile sınırları tanımlandıktan sonra alabildiğine etraflıca işlenecek, aşinalık kazanılmış bir alanı birleştiren yaklaşımın iyi bir çalışma yöntemi teşkil ettiği kanaatindeyim. Kapsamı, alanı ve derinliği tertiplemeye dönük bu tasa ve zorunluluk bilimin her alanında, özellikle de tarih ve felsefede görülüyor sanırım. Tutunacak bir zemin bulmak lazım.

E. L.: Kök salmak.

J.-P. V.: Evet. Ben aslında felsefeciydim, çünkü 1937'de felsefe yeterlik sınavını verdim. 1937'den 1948'e kadar hiç araştırma yapmadım. O dönem Georges Jabati araştırma direktörüydü. Ignace Meyerson araştırma yapmam gerektiğini söyledi, ben de çok nazik biri olan Jabati'yi görmeye gittim, zira o zamanlar araştırma bürokratikleştirilmiş bir makine değil, dostane bir uğraştı. Jacques-Decour Lisesi'nde öğretmendim hâlâ. Araştırma yapmak istediğimi söyledim kendisine. *Action*'da çıkan dış politika makaleleri dışında hiçbir

şey yayımlamamıştım, ki bunlardan söz etmek de istemiyordum. Şu cevabı verdi bana: “Bak Vernant, dert değil, yayın yapsan da yapmasan da araştırma görevlisi olarak kabul edileceksin, diğerleri senin adına yayın yaptı, sen de kalan şartları sağlamışsın zaten. Araştırma yapma hakkına sahipsin artık.”

J. L. G.: Jean-Pierre Vernant’ın söyledikleri sadece bizim için değil, Kurtuluş kuşağı açısından da çok önemli. Talihimiz yaver gitmiş, kucaklayıcı kurumlarla karşılaşmıştık.

E. L.: Yeni kurumlarla da karşılaştık.

J. L. G.: Kesinlikle. CNRS Fransa’da bilimsel araştırma konusunda hayati bir rol oynadı. Félix Gras’dan bu yana CNRS’in kurucuları Fransa’da bilimsel araştırmanın önemli isimleri oldu. Savaştan hemen sonra Lucien Febvre, Marc Bloch’un anısına École Pratique des Hautes Études’ün Altıncı Bölüm’ünü kurdu. Jean-Pierre daha sonra, 16. yüzyıldan beri esasen çok-disiplinli bir yaklaşım sergileyen bir kuruma, Collège de France’a geçti. Tarihçiler olarak kurumların rolünü vurgulamamız lazım. Kurumlara çok fazla önem atfeden 19. yüzyıl tarihine az çok karşı çıktık çıkmasına, fakat kurumların toplumsal hayatta taşıdıkları önemi de teslim etmeliyiz.

J.-P. V.: Tamamen katılıyorum. O dönem, 1946-1948 yıllarında, yani Kurtuluş’tan sonra, yolların açık olduğunu ekleyebilirim belki. Kurumlar oluşturulmuştu ve bu kurumların başında cömert insanlar vardı. Bu insanlara ulaşmak çok kolaydı, randevu almamıza gerek yoktu. Hareketli ve coşkulu bir dönemdi.

E. L.: Bilimsel araştırmayı yeniden inşa etmek gerekiyordu.

J.-P. V.: Evet ama zor değildi, kolaydı. Jabati gibi insanlar alicenaptı ve onlar için en önemli şey araştırmacılara yardım etmek, işlerini kolaylaştırmak, imkân sağlamaktı, devasa bir bürokrasi makinesini yönetmek değil.

E. L.: Marc Bloch şöyle diyor: “İnsanlar babalarından ziyade kendi çağlarının çocuklarıdır.” Jacques Le Goff, siz de yakınlarda yayımlanan bir metninizde insanların belki babalarından ziyade kendi çağlarının ve babalarının çağlarının çocukları olduğunu eklediniz. Sohbetin başından beri bahsi geçen savaş sonrası yılların hem barındırdığı umut bakımından hem de belki de o sıralar kendinizi bir araştırmacı olarak donatmaya başladığınız için önemli olduğunu açıkça görüyoruz. Genç bir araştırmacı olarak kendinizi donattığınızda, disiplininize ilişkin peşin hükümlere ve fikri sabitlere karşı da kendinizi donatmış olursunuz. Sizi birleştiren bir başka nokta da hiç kuşkusuz bu: Seçtiğiniz alanlara, eski Yunan ve Ortaçağ’a ilişkin peşin hükümlere karşı da mücadele ettiniz.

J. L. G.: Her araştırmacı gibi bizim de bize yol gösterip öğreten, yeni bakış açıları sunan hocalarımız oldu. Ignace Meyerson ve Louis Gernet gibi mesela.

E. L.: Yeterlik sınavınızı 1950’lerde verdiniz.

J. L. G.: Ortaçağ konusunda hiçbir uzmanlığı olmasa da yakın tarih üzerine uzmanlaşan, direnişte büyük bir rol aldıktan sonra İkinci Dünya Savaşı Tarihi Komitesi’nin kuruculuğunu üstlenen dokuzuncu

sınıf hocam Henri Michel'e duyduğum minneti ifade etmem lazım. Dokuzuncu sınıfta bize Ortaçağ'ı anlatmıştı. Esasen yakın tarihle ilgilenen bu son derece laik, sosyalist adam bize Ortaçağ'ı tüm dini ve toplumsal gerçekliğiyle çizebilmişti, çünkü muhteşem bir öğretmen ve tarihçiydi. Fakat Ortaçağ'a ilgim Michel sayesinde uyanmış olsa da bana uygun düşen tarih yapma tarzını savaştan sonra keşfettim. İçime kurt düşen bir dönemden bahsediyorum çünkü 1940-1945 yılları arasında Sorbonne'da tarih okumak –enteresan ve cana yakın hocalarla tanışmış olsam bile– insanın şevkini epey kıran bir şeydi. Tarihi bırakmaya niyetlenmiştim. Derken mucize saydığım bir şey yaşadım, bu mucize Ortaçağ'daydı ve hâlâ da orada.

Bu mucize, 1950 yılında girdiğim yeterlik sınavıydı. Jüri üyeleri değişmişti, yeni gelen jüri devrimciydi. Jüri başkanı Fernand Braudel'di. Jürideki Ortaçağ uzmanı Maurice Lombard benim nazarımda Fernand Braudel kadar önemli biriydi. Az yayın yaptığı için pek tanınmıyordu, nispeten genç yaşta öldü. Esas hocam oydu. Olağanüstü ve büyüleyici biriydi. Bambaşka alanlarda çalışmamıza rağmen birbiriyle yakınlık kurmuş tarihçiler olduğumuzu da gösteriyoruz burada. Nitekim Maurice Lombard'ın uzmanlığı Ortaçağ İslamı'ydı. İslam tarihi üzerine bildiklerimi onun derslerinde, seminerinde öğrendim ama çok da samimiydik. Bana öğrettiği şeylerden biri de tarihte tesir alanının önemi. İslam'da ilgisini çeken husus İslam'ın fethettiği, yayıldığı alandı, Hindistan'dan İspanya'ya ve Fas'a uzanan bu alanda medeniyetler arasında gerçekleştirdiği

kaynaşmıyordu. Tarihin mekânda/yerde/mahalde cereyan ettiğini kesin olarak anladım. Aynı dönemde, 1950 jürisiyle birlikte *Annales* dergisini okumaya başladık. İlkın *Annales*'i tamamıyla fayda gözeterek okuduk, namını hayal meyal duymuştuk zira. Birdenbire, sınavı geçmek istiyorsak *Annales* dergisini okumamız gerektiğini söyledik kendi kendimize. Böylece *Annales*'i okumaya koyulduk ve bu okuma büyüleyiciydi, çünkü bize müthiş ufuklar açtı.

E. L.: Jean-Pierre Vernant, savaş sonrası yıllarda *Annales* sizin için de önem taşıyor muydu peki? Taşıyorduydu, nasıl?

J.-P. V.: Öyle bir durum yoktu. Araştırma alanımızı nasıl seçtiğimizi sormuştunuz. Psikolog Meyerson, savaş sonrası yıllarda galebe çalan ABD menşeli bilimsel ve pozitivist psikolojiden tamamen farklı bir psikoloji tasarlamıştı. Meyerson aksine resimle, edebiyatla, Hindistan'la ve Çin diniyle ilgileniyordu. Müstesna biriydi. Keza Louis Gernet de öyleydi. Esasen Durkheimciydi. Durkheimci ekipte iki eski Yunan uzmanı vardı; Gernet ve eski Yunan uzmanı sosyolog David. Gernet, eski Yunan'da ahlaki ve hukuki fikirlerin evrimi üzerine bir tez yayımlamıştı; eski Yunan uzmanlarınca son derece kötü karşılanan çok büyük bir kitaptı bu. École des hautes études son derece seçkin fakat marjinal bu iki ismi, Gernet ile Meyerson'u bünyesine kattı. Ben de onların peşinden gittim. Meyerson bana yıllarca psikoloji ve antropoloji öğretti, zira Toulouse'da lise öğretmenliği yaparken o da benimleydi. Bana her şeyi öğretti. Gernet'ye inanılmazdı, bir aydınlanma gibiydi.

Gernet'nin 1948'den itibaren École des hautes études'te verdiği seminerler tam bir sevinç kaynağıydı. Sinemadaki harika bir filmi bekler gibi dört gözle beklerdik. Birdenbire koca bir dünya açıldı önümde.

E. L.: Disiplinler arasındaki sınırları kaldırmak hususunda kendinize fazla pay çıkarmıyorsunuz sanki?

J.-P. V.: Hatta hiç pay çıkarmıyorum. Ait olduğum düşünsel gelenek, tecrübelerim, hocalarım ve École des hautes études ister istemez beni kenarda ve dışarıda bırakmıştı. Eski Yunan üzerine çalışan resmi kurumlar bana şaka gözüyle bakıyordu.

J. L. G.: O zorunlu kopuş ve açılım hareketi bizden önce yapılmıştı, ki benim durumumda daha da geçerli bu. Bilfiil hocam olduğu için Maurice Lombard'ı andım. Yine 1950'lerde bir başka ismi, 1944'te Almanlar tarafından vurulan Direniş kahramanı Marc Bloch'u keşfettiğimi de belirtmeden geçemeyeceğim. Bloch'un çalışmaları vazgeçilmez oldu benim için, öyle ki Marc Bloch'un Ortaçağ'ı benim Ortaçağ'ımdır desem yeri. Onun Ortaçağ kavrayışına pek bir şey eklediğimin farkındayım.

J.-P. V.: Hem kökler, hem belli bir kuşak hem de belli mekânlar söz konusuydu. Lombard'ın École des hautes études'te Meyerson'u desteklemesi, Meyerson'un düzenlediği kolokyumlara katılması tesadüf değildi. Gerek tarihçiler, gerek psikologlar, gerek antropologlar gerekse de eski Yunan uzmanları – buluşabileceğimiz mekânlar vardı.

Disiplinler Arası Sınırları Kaldırmak

E. L.: Beşeri bilimlere dönelim. Marc Bloch'un "İnsan, tarihçinin avıdır" sözünden hareketle, ikiniz de kendinizi hep insan üzerine çalışan tarihçiler olarak gördünüz: Jean-Pierre Vernant, siz de *L'homme grec*'te şöyle yazdınız: "Bizzat insanın kendisini, hem yaratıcısı hem de ürünü olduğu çevresinden ayrı tutulamayan eski Yunan insanını arıyoruz biz." Beşeri bilimler savaştan hemen sonraki dönemde, gerek Altıncı Bölüm'de gerekse CNRS'te ciddi ölçüde gelişim gösterdi. Diğer disiplinlerin, özellikle de antropolojinin etkilerine de değinmek istiyorum. Jean-Pierre Vernant, siz hocanız Ignace Meyerson'ı ve Louis Gernet'yi andınız, ancak bu isimlere Lévi- Strauss'u da ekleyebiliriz sanırım.

J.-P. V.: Evet, hayrandım kendisine, kitaplarını okudum, çalışma tarzından ilham aldım. İnsanın tarihi olduğuna dair bir fikri benimseyegeldim. Fransa'da beşeri bilimlere bence dilbilim önyak oldu ve beşeri bilimler dilbilimin tesirinde kaldı. Yaklaşıklığa [takribiliğe] dayalı o yöntemi gerçek anlamda bir bilime dönüştürmeye çalışan dilbilim oldu. Lévi-Strauss dilbilimden epey etkilenmişti. Mitleri incelerken, mitlerin gelişigüzel kurulmuş hikâyeler olmadığını, tıpkı dil gibi mitlerin de yaklaşıklığa dayalı olmadığını göstermeye çalışmıştı. Söz konusu olan, bilimde görebildiğimiz mantık çerçevesini izleyen yapılardan

ziyade organizasyon yapılarını gün ışığına çıkarmanın yollarını bulmaktı.

E. L.: Anlatının düzenini belirleyen yapıları kastediyorsunuz yani.

J.-P. V.: Anlatının bir düzeni vardır. Hikâye bir başlangıç ve bitiş noktasıyla gelişir. Hikâyeyi aynı türden başka hikâyelerle birlikte ayrıntılı olarak incelediğimizde bir mimari ortaya çıkar. Lévi-Strauss her halk mitinin ardında somut olanın, duyuşsal olanın mantığını –özdeşlik ilkesinin mantığını değil, duyumsal mantığı– bulabileceğimiz fikrine benden yahut hocam Meyerson’dan çok daha yakındı. Bence bu biraz Kantçılığa, yani aklın *a priori* kaideleri olduğu fikrine benziyor.

E. L.: Bu yaklaşım sizin için biraz fazla mı genelle-yici?

J.-P. V.: Genelleyici değilse de Yunan mitlerinden Afrika mitlerine yahut Amerika yerlilerinin mitlerine –epey ihtiyatlı davranmaksızın– geçebileceğimizi pek sanmıyorum. Mantıkta, bilimde ve duyarlılıkta birtakım dönüşümler, eşikler, kırılmalar ve değişimler olduğu fikrine başvurmaksızın insan aklının işleyişini keşfedebileceğimizden de emin değilim. Bundan ötürü tarihseldir psikoloji.

J. L. G.: Jean-Pierre Vernant yine hemfikir olduğumuza işaret eden kelimeyi söyledi az önce: “Tarihsel”. Üzerimde etki bırakan ve tıpkı Jean-Pierre Vernant gibi hayranlık duyup hakkında birtakım çekinceler koyduğum Lévi-Strauss’a dönmeden önce, biraz daha geriden başlamak istiyorum. Bir tarihçi olarak yetiştim

ve kariyerimin başından beri bu çevreye ait olduğumu iddia ettim. Braudel, Lombard ve *Annales* yeni bir tarih yapma tarzı olduğunu öğretti bana. Bu yeni tarihin bir özelliği de diğer bilimlerle diyalog kurması ve disiplinlerarası bir yaklaşım sergilemesiydi. Elbette beşeri bilimler vardı ama sosyal bilimlerden de, toplum bilimlerinden de söz etmeliyiz, zira ikimiz de toplumdaki insanla ilgileniyoruz. Marc Bloch bu hususun altını kalın kalın çizmişti zaten. Bağ kurmamız gereken bu kardeş bilimler hangi bilimlerdi? İktisattı. Bugün biraz tuhaf gelebilir ama iktisatçılar tarihin geçirdiği bu yenilenmede önemli bir rol oynadılar.

E. L.: *Annales*'in alt başlığı bir dönem "İktisatlar, Toplumlar ve Medeniyetler"di.

J. L. G.: Az önce Vernant'ın bahsettiği dilbilimi de yabana atmamak lazım. Hepsinden önemlisi sosyoloji vardı. Bu kardeş bilimler arasında pek istifade edilmeyen, ne Lucien Febvre'in ne de –o sıra *Annales*'in başında bulunan– Fernand Braudel'in gerçek bir diyalog kurduğu bir bilim vardı: Antropoloji. Bu bakış açısını paylaşan diğer birtakım tarihçilerle birlikte, terminolojiye ilişkin bazı meseleleri biraz açıklığa kavuşturmak zorunda kaldık. Terminoloji konusu ciddi bir konudur. Antropoloji ile etnoloji arasında kalmıştık. Etnoloji bize daha yakın geldi çünkü etnolojide yeni tarihçinin ulaşmaya çalıştığı hedeflerden birini teşkil eden farklılığı, öteki'yi gördük. Öte yandan etnolojinin bazen halkbilim gibi eski yöntemlere kaymasına, kendini bir parça anekdota kaptırıp bizim için son derece önemli olan şeyi, insanı göz ardı etmesine hayıflanıyorduk.

Dolayısıyla en nihayetinde antropolojiyi benimsedik ve kendimizi tarihsel antropoloji sancağı altında konumlandırmaya karar verdik. 1970'lerin başında bir sene, École des hautes études en sciences sociales'e dönüşme sürecinde olan Altıncı Bölüm'ün programında, ders ve seminer başlıklarında ciddi bir değişikliğe gidilmesinin önerildiğini hatırlıyorum. "Tarihsel antropoloji" tabiri neredeyse her yerde, belki biraz da moda gibi ortaya çıkmıştı.

J.-P. V.: O yıllarda tarih, antropoloji, sosyoloji ve psikoloji arasında bir tartışma vardı sanki. Eski bir tartışmaydı bu, ancak bu defa yeni terimler üzerinden cereyan ediyordu. Lévi-Strauss "uzun süre" üzerine Braudel'le uzun uzun tartıştı. Lévi-Strauss, zamansallık diye bir şey olmadığını hiçbir zaman ileri sürmediğini, sadece soğuk medeniyetler ile sıcak medeniyetler arasında, yani değişimi seçen medeniyetler ile değişimi reddedip engelleyen medeniyetler arasında ayrıma gittiğini söyleyerek anlattı meramını. Bu medeniyetler farklı zamanlardadır, fakat zaman hep vardır. Lévi-Strauss bir dizi metninde, sorunların çözüme kavuşmadığını anlatmak için teorik düzeye geri dönmüştü. François Hartog da bu konular üzerine çalıştı. Pek çok farklı zamansallık var. Kendi hesabıma en nazik noktalardan biri, Gernet'nin geleneğini sürdürerek, Yunanların arkaik dünyasındaki düşünce, duyarlık, davranış ve varlık biçimlerinden kentin, paranın ve siyasetin dünyasına nasıl geçebileceğimizi görmektir. Yapmak istediğim buydu işte, zaman orada duruyor.

J. L. G.: Lévi-Strauss'un fikirlerinin ve üslubunun cazibesi üzerinde durmayacağım, zira *Hüzünlü Dö-nenceler* aynı zamanda olağanüstü bir edebi metindir. Lévi-Strauss ve belki de üzerimde daha büyük bir etkisi olan Georges Dumézil, ilgilendiğimiz ve bir tür kazı alanı gibi görünen uygarlıklarda bir tutarlılık bulmamız için bize birtakım kavramlar ve yöntemler sundu. Onlar sayesinde gerçek anlamda bir uygarlıkla karşı karşıya olduğumu çok erken yaşta kavradım. Yapılandırılmıştı, bir mimarisi vardı. İki örnek vereyim. Lévi-Strauss hususunda, hâlâ iyi bilinen çalışma yöntemlerinden biri çiğ ile pişmiş karşıtlığında yatar. İşte tam da bu vesileyle Pierre Vidal-Naquet'yle birlikte bu çiğ-pişmiş analizinin eski Yunan ve Ortaçağ Batı uygarlıklarında çok iyi işlediğini göstermeye çalıştığımız bir makale yazdık. Buna karşılık Georges Dumézil'in yaklaşımı dilbilime ve karşılaştırmalı dinler tarihine yaslanıyordu. Çok faydasını gördüğüm bir bilgi bıraktı bana Dumézil: Batı toplumlarının Hint-Avrupa kökenli olduğu fikrini. Bu teori toplumu üç işleve göre yapılandıran bir yöntemi, yani üçlü işlevi vurguluyordu. Bu kavramın Ortaçağ toplumunu analiz etmek için önemli olduğunu –Jean Batany'yle birlikte– ilk ben fark ettim, ki kısa süre sonra Georges Duby de bize katılacaktı. Georges Dumézil'in soyut bir yapısalcı olmadığına kefil olabilirim. Hint-Avrupa sisteminin tarih boyunca farklılaşıp dönüşerek yayıldığını düşünüyordu. Lévi-Strauss ise tarih dışı, tarihsiz bir sistem önermemeye çok dikkat ediyordu. Soğuk ile sıcak toplumlar arasındaki karşıtlığı bu minvalde yorumlayabiliriz, her ne kadar

şahsen hepsinin az çok sıcak olduğunu, soğuk toplum diye bir şey olmadığını düşünüyor olsam da.

E. L.: Tarihin hareket olduğu fikrini savunanlardansınız.

J. L. G.: Her toplum tarihseldir. Belli bir tarihsel, siyasi ve düşünsel bağlamda söz edilmişti soğuk toplumlardan. Aslında bu tabir sömürgeleştirilmiş toplumlara yakıştırılmak istenen imgeyi yansıtıyor bence. Bu toplumlarda tarih sahiden durmamıştı, aslında sömürgeleştirmenin getirdiği bir durum söz konusuydu. Lévi-Strauss'la saygı çerçevesinde tartıştım, onu biraz kızdırdığımı da biliyorum, fakat tarih denen alanın onun için karın ağrısından başka bir şey olmadığını söylediğimde sıkı bir karşı argüman sunmamıştı. Tarih olmasaydı, toplumlar Lévi-Strauss'un kendilerine verdiği yapılar dahilinde çok iyi işlerdi. Lévi-Strauss'un toplumlarında birtakım dönüşümler vardır aslında, fakat bu dönüşümler yapısal, neredeyse soyut dönüşümlerdir. 1958'de uzun süre kavramı üzerine kaleme aldığı o ünlü makalesini *Annales*'de yayımladığında, Fernand Braudel'in açık açık Lévi-Strauss'u çürütmek istediğini hatırlatmak isterim. Ona büyük hayranlık besliyordu, fakat Lévi-Strauss'un genç zihinlerde ve genç tarihçilerde yarattığı tahribatı görebiliyordu, zira Lévi-Strauss her şeye rağmen zamanı durduruyordu. Braudel bu nedenle zamanın asla askıya alınmadığını, bize duruyormuş gibi görünebilecek uzun bir tarih olduğunu göstermek istedi. Fakat buna rağmen Lévi-Strauss büyük ve yenilikçi bir tarihçiyi, bir keresinde durağan tarihten söz eden

Emmanuel Le Roy Ladurie'yi tuzağa düşürerek Braudel'i küplere bindirdi.

E. L.: Jean-Pierre Vernant, üçlü işlevin bir etkisi oldu mu sizin üzerinizde?

J.-P. V.: Elbette Dumézil'i hocalarımdan biri sayıyorum. Bir psikoloji dergisinde Dumézil'in eserleri üzerine çıkan eleştirilerin büyük kısmını ben kaleme alıyordum. Yazdıklarımı kendisine gösterirdim. Bir gün, "Mösyö Vernant, Collège de France'a geçmeyi düşündünüz mü?" diye sordu. Hiç düşünmemiştim. Bu konunun gıyabımda değerlendirildiğini, gidip Lévi-Strauss'la görüşmem gerektiğini söyledi. Gelişmiş medeniyetleri ve karmaşık dini sistemleri inceleyen Dumézil benim için bir bakıma daha faydalıydı. Üçlü işlev ideolojisi Yunanlara uygun düşmüyordu. Dumézil uygun düştüğü kanaatindeydi, fakat işlemediğini fark etti. Bu yöntem benim açımdan çok daha önemliydi doğrusu. Hindistan, İran, Germenler, Keltler ve Romalıların ortak bir mimari taşıdığını gösteren bir bütünlük ve tutarlılık timsaliydi bu yöntem. Dumézil, bu şemayı koruyup sürdürecektir bir ruhban sınıfının olmadığı uygarlıklarda bu yöntemin nasıl değiştiğini gösterdi. Fevkalade ilginçti, çünkü işlemiyordu.

E. L.: Bu da sizin çeşitlilik ve fikir özgürlüğü görüşünüze çıkıyor.

J.-P. V.: Hint-Avrupalı olan Yunanlar neden bambaşka bir dini sistem inşa ettiler? Yunanların, izledikleri yol boyunca Akdenizli, Doğulu ve Afrikalı halklarla karşılaştıklarını ve onları özümseyip içselleştirdiklerini görmezsek, siyaseti ve kenti hangi amaçla icat ettikleri-

ni kavrayamayız. Başka diyarlarda, mesela Hindistan'da gördüğümüz o biraz katı dini yapı yoktu artık. Polis denilen şeyi yeniden icat ettiler.

J. L. G.: Dumézil bunu fark etti elbet. Bir yandan Hint-Avrupa sisteminin geniş bir alana yayıldığını gösterirken, bu yayılmanın sınırları, hudutları olduğunu da belirtmesi etkilemişti beni. Ayrıca Britanyalı bir din tarihçisinin Dumézil'in çalışmalarından istifade ederek, bilhassa da Nuh'un üç oğlunu çok hatalı bir analize tabi tutarak, üçlü işlevin Kutsal Kitap'ta olduğunu göstermeye çalıştığını da hatırlıyorum. Dumézil bu makaleyi müthiş bir üslupla yerden yere vurmuştu, hâlâ zevkle hatırlarım.

J.-P. V.: Tüm Japon yaşamının bu üçlü işleve tabi olduğunu gösteren bir Japon'a karşı da aynı tutumu benimsemişti.

J. L. G.: *Annales*'e sızmış bir Japon'du.

J.-P. V.: Evet, uzun müddet Paris'te kaldı, Dumézil'lere ve bize uğrardı. Her yerde geçerliyse şayet, üçlü işlevin metelik etmeyeceğini söylemiştim Dumézil'e. Üçlü işleve dayalı bir yöntemin her zaman her yerde işlediğini gösterebilirsek, o zaman geçerli değildir. Sistem, belli sınırları olduğu ölçüde ispat değeri taşır.

Çalışma ve Teknik Hüner

E. L.: Kendi çalışmalarınıza dönelim. 1950'lerin sonunda yayımladığınız ilk eserleri (1956'da Jacques Le Goff'un *Ortaçağ Tüccarları ve Bankerleri*'ni,¹ 1962'deyse Jean-Pierre Vernant'ın *Yunan Düşüncesinin Kaynakları*² başlıklı kitabını) okuduğumuzda gelecekteki çalışmalarınızın tohumlarını –teleolojik bir bakış açısına başvurmasak bile– görüyoruz. Daha bu ilk eserlerinizde hem çalışma gibi ileride benimseyeceğiniz temalardan hem de toplum ile onu çevreleyen yapılar arasındaki ilişkiden söz etmiş olmanızı nasıl açıklıyorsunuz? Jean-Pierre Vernant, sizse daha *Yunan Düşüncesinin Kaynakları* adlı kitabınızda bile, MÖ 5. yüzyıl Yunan kentini, yani *polis*'i meydana getiren o büyük değişimden söz ediyorsunuz. Jacques Le Goff, müstakbel izleklerinizin ilk çalışmalarınızda nüve halinde bulunmasını nasıl açıklıyorsunuz?

J. L. G.: Geriye dönüp baktığımızda, daha en başından beri planlanmış bir eser çıkardığımız, fevkalade bir tutarlılık sergilediğimiz yanılsamasına sıkça kapılırız. Her tarihsel hadisede olduğu gibi birtakım tesadüflerin, özellikle de mecburiyetlerin yaşandığı gerçeğini inkâr etmiyorum. Mesela *Ortaçağ Tüccarları ve Bankerleri*, asistanlık yaptığım Lille Üniversitesi'nde

1 çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 2020 (ç.n.).

2 çev. Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, 2017 (ç.n.).

öğrencilerime vermem gereken ve bizzat seçmediğim bir dersten çıktı. Hemen akabinde, 1957’de yayımlanan *Ortaçağ’da Entelektüeller* ise Seuil yayınlarından çıkan yeni bir dizinin yayın yönetmeni tarafından sipariş edilmişti. Fakat bu iki kısa makalede, ileride tarihçi olarak çalışmalarımın temelini oluşturmaya devam edecek fikirleri uygulamıştım. Birincisi, toplumsal zümrelerin önceliği idi. Tüccar ve bankacıların oluşturduğu zümre, kendi kendisini örgütlü bir zümre olarak tanımladığı için aşikârdı. Entelektüellerse daha ziyade benim düşüncemin bir meyvesiydi; söz konusu tabiri Ortaçağ’a uyguladım ki bu da bilindiği üzere tarihçinin büyük günahı sayılan bir anakronizmdi. Bazı anakronizmlerin yaratıcı, hiç değilse aydınlatıcı olduğuna inanıyorum. Geçmişteki entelektüeller üzerine düşünmemi sağlayan şey günümüz entelektüelleriydi. 12. ve 13. yüzyıllarda bizim entelektüel dediğimiz kişilerle kıyaslanabilecek bir statü ve işleve sahip kişiler olduğunu, bu kişilerin de sadece âlim, bilim insanı, düşünür veya öğretmen olmakla yetinmediklerini fark ettim. Toplumda yol gösterici görevi görüyorlardı bu insanlar. Ben de bu ince kitabı yazıp entelektüel tabirini bu Ortaçağ düşünür ve öğretmenlerine uyguladım. Aynı zamanda, esasen Fernand Braudel’den aldığım temel bir kavramdan, “uzun süre”den yola çıktım. Tarihçinin görevinin, bu uzun süre boyunca yaşanan değişimleri tanımlayıp açıklamaktan geçtiğini düşünüyordum. İlgilendiğim bu toplumsal zümreler değişimin failleriydi. Bir yanda tüccar ve bankerler, diğer yanda entelektüeller Ortaçağ’da değişimin başlıca failleriydi.

Şaşırtıcı bir olgu, benimsediğim yaklaşımı doğrular nitelikteydi: Kendi çağlarının dünyasına, kendi çağlarının düşünme biçimlerine aynı biçimde intibak etmişlerdi. Geleneksel toplum ve yerleşik güçler bir yandan tüccarları, diğer yandan entelektüelleri aynı gerekçeyle ayıpladılar. Tüccarlar yalnız Tanrı'ya ait olan zamanı satmakla itham edildi. 12. yüzyılda öğrencilerden ücret talep eden entelektüellerse sadece Tanrı'ya ait olan bilimi satmakla suçlandı. Peki bu zümreler nasıl aklanıp kabul gördü? Çünkü kendilerini paraladılar, çünkü çalıştılar. Bu son derece önemli hareketin ortaya çıkışını, çalışmanın meşrulaştırılmasını, “çalışma” fikrinin –bu fikrin pek de izahtan vareste olmadığı– çevrelerde yayılışını gördüm. Nasıl ki entelektüelin çalışıp çalışmadığı belli değilse, tüccarın çalışıp çalışmadığı da belli değildi. Bu da beni –tarihteki yerini ancak daha sonra bulsa da– Ortaçağ'da zuhur eden entelektüel işçi kavramına götürdü.

E. L.: Jean-Pierre Vernant, aynı dönemde değilse bile siz de bu çalışma meselesiyle ilgilendiniz ve eski Yunan'da çalışma meselesine ağırlık vermeye başladınız.

J.-P. V.: *Yunan Düşüncesinin Kaynakları*, Presses universitaires de France'ın “Mitler ve Dinler” dizisi için bu küçük kitabı yazmamı rica eden Dumézil'in siparişi üzerine kaleme alınmış bir kitap aynı zamanda. Mesele kentin neden kurulduğunu; meclisin, kamusal münazaranın, her yurttaşın eşit ve aynı yükümlülöklere tabi olduğu fikrinin hangi nedenle icat edildiğini bulmaktı. Bunun sadece siyasi düzlemde cereyan etmediğini,

aksine başka değişimlerle, özellikle de felsefede ifade bulan yeni rasyonalite biçimleriyle bağlantılı olduğunu göstermek istedim. Bu kitabı yazarken içten içe başka bir niyetim de vardı. Halen resmi üyesi olduğum Komünist Parti'yle aram açılmıştı. Bu kitap esasen Fransız Komünist Partisi'nin dogmatizmine, dayattığı toplumsal sisteme karşıdır. İhtilafa dayalı kamusal bir tartışma olmaksızın rasyonel düşüncenin, topluma ve geleceğe dair bilimsel bir kavrayışın gelişemeyeceğini göstermeyi amaçlayan bir kitaptı. Bilimi doğuştan elinde bulundurduğu iddia eden, belli birtakım soruları ihtilaflı tartışmalar yoluyla incelemeyi reddeden her insan topluluğu sofudur.

E. L.: Yaptığınız çalışmalar inceleme konunuz ile –bir 20. yüzyıl yurttaşı olarak– sizin aranızda mekik dokuyan bir hat kuruyor daima.

J.-P. V.: Bugünün bize sorduğu soruları incelediğimiz meseleye yöneliyoruz. Tarihsel olayların da bir tarihi olmasının nedeni budur. Her çağ farklı bir bakış atar, zira düşünme ufku değişikliğe uğramıştır. Çalışma ise tam tersi. Eski Yunan'da müspet bir çalışma mefhumunun niçin olmadığını ve olamayacağını göstermek istedim. Genel anlamda çalışma fikri bile yoktu, birtakım zanaat kolları vardı ve kentin birliği iktisadi bir işlevi olmayan, çalışma kapsamına girmeyen şeylere dayanıyordu. Tarım ile zanaat bambaşka şeylerdir. Zanaatta ne yaptığını bilen kişi zanaatkârın kendisi değildir; ayakkabının ne olduğunu bilen kişi kunduracı değil, uğruna ayakkabının üretildiği kişidir. Ayakkabının üretken nedeni elbette zanaatkârdır,

fakat asıl önemli olan biçimsel yahut nihai nedendir, yani yalnız kullanıcının duyduğu ihtiyacı karşılayan ayakkabıdır.

E. L.: Çalışma, toplumda ayırt edici bir nitelik değil.

J.-P. V.: Evet, değil. Çalışma diye bir şey yok, böyle bir kelime yok. *Ponos* kelimesi “zorlu çaba” anlamına geliyor. Bu düşünce sisteminde ve kolektif yaşamda, çalışanların hangi noktada ötekileştirildiklerini ve toplumu teşkil eden şeyin merkezinden, yani siyasi yaşamın merkezinden dışlandığını göstermemiz mümkün.

J. L. G.: Ötekileştiriliyorlar yahut daha kötüsü, köle gibi çalıştırılıyorlar.

J.-P. V.: Kısmen öyle ama zanaatla uğraşan pek çok özgür insan da var. Nihayetinde, hep derler ya, zanaatkar kendi mesleğinin çerçevesinden çıkmadığında müşterisinin kölesi haline gelir. Başka bir deyişle çalışma üretken bir faaliyet değil, köleliktir.

J. L. G.: İşte bu anlamda Ortaçağ'da büyük bir değişim yaşanıyor, her ne kadar bu değişimin belli sınırları olsa da. Ortaçağ Eski Yunanistan'dan yahut antikçağdan değil, Kitabı Mukaddes'ten gelen bir anlayışa dayanıyordu. Kitabı Mukaddes'te çalışma nasıl temsil edilir? Çalışma cezadır, ilk günahıdır: Yeryüzü cennetinden kovulan Âdem ile Havva çalışmaya mahkûm edilmiştir. Havva'nın acılar içinde doğum yapmaya mahkûm edilmesi de çalışmaktır.³ Benim gençliğimde *salle de travail* diye bilinen doğumhaneler vardı hâlâ bazı hastanelerde. Bu değişim nasıl meydana geldi? Ortaçağ toplumu

3 Fransızca *travail* (çalışma) kelimesinin bir diğer anlamı doğurma/doğum sancısıdır. (PDF) - Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

çalışarak bir şeyler yaratma gerekliliğini, merakını, hatta ve hatta zevkini hissettiği için meydana geldi. Çalışmak yaratıcı olabilirdi. İki özel olay bu değişimi muhtevalandırıp hızlandırdı. Bir yanda kökleri yine Kitabı Mukaddes'e uzanan ve 13. yüzyılda yeniden güçlenen Tanrı'nın insanı kendi suretinde yarattığı fikri vardı. Çalışmaya bir açıklama bulmak gerekiyordu. İnsanın çalışması artık Tanrı'nın çalışması minvalinde görülüyordu. Yaratılış son derece asil bir çalışma haline geldi. Öte yandan, erken Ortaçağ'da kimlerin çalışma tarzı örnek gösteriliyordu? Keşişlerin çalışması örnek gösteriliyordu, çünkü izledikleri kaideler uyarınca ağır işlerde çalışmaları gerekiyordu. Keşişler aynı zamanda toplumdaki en kutsal, en çok takdir gören kişilerdi. İlk başta çile doldururcasına üstlendikleri bu ağır işler, en azından onurlu bir faaliyet haline geldi. Bununla birlikte çalışmanın bu şekilde özendirilmesi ve saygınlık kazanması birtakım engellerle de karşılaştı. Ağır işte çalışmak 13. yüzyılda bir tür kefaret haline geldi. Paris Üniversitesi'nde eğitim görmüş şair Rutebeuf, "Elle-rimle çalışan bir işçi değilim ben" diyecekti üzerine basa basa. Çalışmaya yönelik bu hevesizlik toplum-larımızda görülüyor hâlâ. Toplumun şekillenmesinde çalışmaya verilen ya da verilmeyen yer çok önemli. Sözü Jean-Pierre Vernant'a bırakacağım, çünkü onun kitaplarında açığa çıkardığı bir şey söz konusu burada; teknik hüner meselesi. Teknik hüner uzun zamandır az çok kutsallaşmış bir alan.

J.-P. V.: Eski Yunan'da zanaatkârın çalışması hiç kuşkusuz itibarsızlaştırılmıştır. Yunan kültürü astronomi

ve matematik gibi sabit ve değişmez olana yönelik entelektüel faaliyetlere kıymet verirdi, çünkü burada, dünyevi âlemimizde olup bitenlerin hakiki bilginin konusu olamayacağı düşünülürdü. Peki neden? Çünkü Koyré'nin de dediği gibi, yaklaşıklığa dayalı bir dünya söz konusuydu. Burada fizik de ölçüm de olamaz. Çömlek pişirdiğiniz bir fırınınız varsa içerideki sıcaklığı bilemezsiniz ama içine ne tür odun koyacağınızı bilirsiniz. Bu belli bir deneyim –*emperia*– meselesidir, matematiksel ifadeye dökülebilen fiziksel bir deneyimden ziyade işin sırrını bilmektir. D  tienne'le birlikte bu konuya biraz daha etraflıca eğilene kadar, eski Yunan uzmanları pek aldırış etmemişti. İnsan hayatında Yunanların *episteme*, yani hakiki ve çürütülemez bilim dedikleri, "mantıksal zorunluluk" dedikleri şeyin kapsamına girmeyen –siyaset, donanma, savaş ve teknik hüner gibi– alanlar vardır. Akışkan ve hareketli bir dünyadır bu, işin "p  f" noktasını bilmeniz, uyanık olmanız gerekir. *Metis* bu zekâ türünü, Zeus'un her şeyi bilmek için yutmak zorunda olduğu bir tanrısallığı ifade eder. Bu tanrısallık her   ekle bürünebilir, istediğimiz her şeye dönüşebilir. Pusula kullanamadığımız,   l  p bi  emedi  imiz bu kuralsız ve akışkan dünya karşısında, yüz yüze kaldığımız bu dünyadan daha akışkan, daha muğlak, daha esnek kılmak zorundayızdır kendimizi. Siyasi, hukuki ve askeri bir dizi meslek ve maharet arasında bu tür bir zekâ gerektiren şey teknik faaliyettir. Gelgelelim bu zekâ kutsalla  mamı  tır. *Metis*'i benimseyen düşünür her biçime girebilen sofisttir, bir kolundan yakalarsınız diğeri çıkar, her an

başkalaşmaktadır. Pratik zekânın, kurnazlığın bu biçimi bazen yalanlar da içerir. Ulysses *metis*'i benimsemiş bir adamdır, en umarsız durumlardan sıyrır kendini, zaafı güce çevirir. Bu zekâ belli birtakım tanrılara karşılık gelir: Metis, Athena, Hephaistos. Bu tanrılar *metis*'in vücut bulmuş halleridir.

J. L. G.: Eski Yunan bağlamında haklı olarak düzelttiğin “kutsal” tabirini kullandım. Ortaçağ'da, İskandinav ve Germen kültürlerinden ve toplumlarından gelen pagan miras, bir karakterde, demircide vücut buldu. Ortaçağ'ın büyük epik şiirlerinde, hatta Wagner'de gördüğümüz üzere, demirci kutsal, kutsallaştırılmış bir figür haline gelebiliyordu. Bu durum isim-bilim (onomastik) bağlamında her zaman dikkate almadığımız çok ilginç bir iz bırakmıştır. Saç rengi veya zanaat gibi muhtelif alanlarda izini aradığımız özel isimler on ikinci ve özellikle de 13. yüzyılda ortaya çıktığında, üyeleri arasında demirci bulunan aileler çocuklarına bu ismi koyuyordu – ki demirci, tam da köyün zanaatkârı olduğu için köylülerde de rastladığımız bir şahsiyettir. Avrupa dillerinde demirciye karşılık gelen sayısız kelime olması da buna dayanır. *Schmied* ve *smith* olarak geçtiği Almanca ve İngilizcede aşağı yukarı aynıdır. Fransızca ve İtalyancadaysa aynı kelimenin çeşitli biçimleri arasında paylaştırılmıştır: *faber*, *les favres*, *le fèvre*. Müsaadenizle bir de Breton dilinden örnek vereyim: *le goff*.⁴ Bunu da kendimi kutsal bir unvanla süslemek için değil, isim-bilimin cilvelerini göstermek için veriyorum.

4 Bretoncada demirci (sın) Bretonca demirci (sın) Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Tragedya, Ayin

E. L.: Jacques Le Goff, bana Jean-Pierre Vernant'la tiyatro ve tragedya meselesini ele almak istediğinizi söylemiştiniz. Ortaçağ toplumunda tiyatronun gözden düşmesi tarihçi olarak ilginizi çekiyor.

J. L. G.: Jean-Pierre Vernant çalışmalarında eski Yunan toplumunda tiyatronun merkezi önemine ağırlık veriyor. Oysa Ortaçağ'da ortadan kaybolan Antikçağ dünyasının o büyük kurumlarından biri tiyatroydu tam da. Hıristiyanlık tiyatroyu ahlaksızlığa varan bir zevkusefa yeri olarak görüyordu. Sirk ve amfitiyatrolardaki belli bir teamül uyarınca birtakım Hıristiyanların şehit edilmesi de tiyatronun bu bertaraf edilışine katkıda bulunmuş olabilir pekâlâ. Dolayısıyla tiyatronun 13. yüzyılın sonlarında, bambaşka koşullarda yeniden doğduğu, tiyatrosuz bir toplumu inceledim ben. Ortaçağ sonlarında bir tür tiyatro temsili epey rağbet görecekti: İsa'nın çilesi gibi büyük bir insanlık hadisesini anlatan, esasen birer dini temsil olan çile oyunları. Bu oyunlar genelde açık havada, katedral cephelerinin önünde sahnelenirdi. Tiyatroya hemen hiç değinmeksizin Ortaçağ'dan bahsedebiliriz. Antikçağla farkı muazzam. Tiyatronun, özellikle de tragedyanın Antikçağ'da hangi açıdan önemli olduğunu Jean-Pierre Vernant'dan dinlemek isterim.

J.-P. V.: Tragedya ve tiyatro Yunan icadı bence. Her bakımdan bir icat söz konusu; tiyatro, kuruluşuna

baktığımızda, Peisistratidlerin eseri. Peki bu tiyatro temsillerini neden yarattılar? Nedenlerini tartışabiliriz ama her halükârda bir buluş var ortada. Kentler (*cit *) belirli aralıklarla, belli başlı şenlikler süresince, Dionysos'a adanmış büyük kent (*urbain*) şenliklerinde, antik Yunan *polisi*'nin (*civique*) kurumlarını temel alan tiyatro yarışmaları düzenlerdi.    tragedya bir de satir oyunu kaleme alması gereken tragedya yazarları arasında yarışmalar düzenlenirdi. Yarışmanın tertibini kent üstlenir ve yazarı bulma, yurttaşlardan oluşan (ama siyaseten kentin parçası sayılmayan kadınların yer almadığı) kumpanyalar kurma ve projeyi finanse edecek birini seçme görevini bir ayin d zenlercesine tevdi ederdi. Bu ayin bir yazar ve oyunlar üzerine kuruluydu. Sonrasında mahkemevari bir yargılamaya geçilirdi. Tıpkı pek çok kabilede hukuk veya ceza davalarına yargıç seçilmesi gibi, tragedya  d l n  vermek için de bir mahkeme kurulurdu. Dolayısıyla kentin resmi varlığı bağlamında hareket ediliyordu. İkinci olarak, tiyatroya vakfedilmiş bir alan yaratılırdı.  n sıralarda Dionysos rahibine bir koltuk ayrılır, yine Dionysos'un bir heykeli de temsil öncesinde ve sonrasında dolaştırılırdı. Dolayısıyla tiyatronun hem dini hem de kente ait bir yönü vardı. Savaş yetimlerine yemek verilir, gösteri yemeğin ardından başlardı. Yani kurumlar ve estetik biçimler açısından bir yenilik söz konusuydu. Evvelce lirik şiir, yahut insanların seyirci önünde söylediği destanlar vardı. Ziyafetlerde, büyük çaplı hususi veya umumi şenliklerde bir lirik ozan gelir ve herkesin bildiği efsaneleri dolaylı anlatımla söyler-

di. Oysa burada, kentin yarattığı bu alanda, herkesin bildiği, lirik şiir, yahut destanın daha önce geliştirdiği ve her çocuğun ezbere bildiği mitler icra ediliyordu. Yeni ve şaşırtıcı olan tek şey, kimsenin hikâye anlatmıyor oluşuydu: Hikâye gözler önündeydi, Agamemnon bizzat oradaydı.

E. L.: Maskeler de vardı.

J.-P. V.: Evet ve üstelik kahramanı, kralı, kraliçeyi, genci, ihtiyarı temsil eden maskeler takıyorlardı. İnsanlar neyin düzmece olduğunu doğrudan doğruya temaşa ediyordu, zira görülen karakterin gerçekte o kişi olmadığı pekâlâ biliniyordu. Neticede böyle bir seyirlik yaratıyorsanız yanılısma ile gerçeklik arasındaki ilişkiye, -miş gibi yapmaya ve sanatın kurgusallığına dair bir farkındalık geliştirip bunlarla ustaca oynamanız gerekir. Tiyatro, müthiş yenilikçi üçüncü bir unsur da getirdi beraberinde. Büyük tragedya yazarlarının benimsediği izlekler ölüm, cinayet, ensest, anne-baba katli ve intikamdır. Mesele artık sorumlulukta düğümlemeye başlar. Suçlu olmak ne demektir? Oidipus nasıl olur da hem suçludan daha suçlu sayılırken, anesiyle yatıp babasını öldürerek en korkunç pisliklere bulaştığı için insanlıktan men edilirken, aynı zamanda masum da olabilir?

E. L.: Bu tragedyada geçenler toplumda, yani Atina polis'inde olup bitenleri çözüme kavuşturuyor, en azından bir dev aynası misali yansıtıyor.

J.-P. V.: Tiyatro ortaya çıkar çıkmaz kan mahkemeleri de kuruldu. Önceden bir cinayet işlendiğinde hemen kan davası başlardı, sürülen lekenin, cinayetin

bedeli ödetilmeliydi. Siyasetle birlikte, cinayetin kasıtlı, taksirle, kazaen ve hatta haklı gerekçelerle işlenip işlenmediğine bağlı olarak farklı farklı mahkemeler kurulmaya başlandığı bir an geldi. Sözgelimi askeri tatbikat sırasında yanınızdaki kişinin hayatını kurtarmaya çalışırken onu öldürecek olsanız, bu cinayet haklı nedenlere dayalı bir cinayet sayılırdı. Farklı suçluluk dereceleri, birçok cinayet türü vardır. Fail, özne ve öznenin eylemleri arasındaki ilişkinin çetrefilliğini yurttaş için görünür kılar tiyatro. Eski Yunan uzmanları, kahramanın önünde sonunda “Ne yapmalı?” sorusunu sormadığı hiçbir tiyatro oyunu olmadığını açıkça ortaya koydu. Düşünüp taşındıktan sonra bir karara varır kahraman. Genelde doğru kararı verdiğini düşünse de kendini tamamen mahvedecek bir şey yapar. İnsanın gerçek anlamda fail olmadığını düşündüren bir muğlaklık peyda olur böylece. İnsan bir şey yapar ama hesabı tutmaz. İşte o vakit yaptığı şeyin yapmak istediğinin tam tersi olduğunu fark eder. Bu anlamda Oidipus mükemmel trajik kahramandır.

J. L. G.: Seni dinlerken, Ortaçağ'ın onca zaman tiyatroyu neden yabana attığı çok iyi anlaşılıyor. Her şeyden önce, kentlerin yapısında görülen köklü değişimle birlikte kent diye bir şey kalmamıştı artık. Amfitiyatro, agora, stadyum, tiyatro, hamamlar, Campus Martius'lar ve tiyatro gibi antik kentin olmazsa olmaz alanları, kent içinde tanımlanmış birer özel mekân olarak yok oldu. Akabinde, Hristiyanlık önceliği sahte ve taklit olanla mücadeleye girip bunları yalanla bir tuttu. Tiyatro da yalanla bir tutulacaktı. Aziz Augustinus'un Ortaçağ'da

en çok istinsah edilip yayılan eserlerinden birinin (en önemli eserlerinden sayılmasa da) yalan üzerine kaleme aldığı bir risale olduğunu genelde unuturuz ama bu biraz da Ortaçağcılarının kabahatidir. O dönem nasıl yalanın peşine düştüklerini gösterir bu risale. Yine aynı şekilde, maskelerden nasıl nefret ettiklerini bize gösteren pek çok metin var. Tanrı suretinde yaratılan insan bahsinde Tekvin metninin öneminden bahsetmiştim. Bu sureti ekseriyetle korkunç, bazen de hayvani suretlerle maskelemek günahı. Jean-Pierre Vernant suçluluk mefhumunun antik Yunan tragedyasının kalbinde yattığını vurguluyor. Ortaçağ toplumundaysa gerçekten suçlu diye bir şey yoktu artık. İnsan günahkârdır. Günah işleyen kişi hususi bir anlamda suçludur. Onu yargılamak, başına ne geleceğine karar vermek insan toplumunun harcı değildir. Cehenneme mi cennete mi gideceğini Tanrı bilir. Dolayısıyla tragedyaya da tiyatroya da lüzum yoktu. Kendi kendine “Ne yapmalı?” diye soran Hristiyan ne kadar kötü bir Hristiyan’dır. Yine de Hint-Avrupa çağına ait bir toplumda, Yunan kentinin yarattığı biçimiyle tiyatro gibi son derece önemli bir faaliyetin, ardında ikame edilmesine yönelik birtakım ihtiyaçlar bırakmaksızın ortadan kalkmış olmasını şaşırtıcı buluyorum. Ortaçağ’da tiyatronun işlevini tek bir faaliyetin, ayinin üstlendiğine inanmaya başladım. Hristiyan törenleri büyük kent bazilikalarında olduğu kadar –o denli şatafatlı ve gösterişli olmasa bile– taşra kiliselerinde de düzenleniyordu. Kudas ayini başta olmak üzere Hristiyanlık dininin belli başlı ayinleri, birtakım karakterler ve litürjik faaliyetler içeren tö-

renler marifetiyle gerçekleşir. Ayin, pek çok kalburüstü uzmanın vurguladığı gibi, Ortaçağ medeniyetinin vazgeçilmez bir unsuru. Bu konuda Dominiken rahip Peder Gy'ye çok şey borçluyum. Ayinin üstlendiği asli işlevi mükemmelen ortaya koyan Éric Palazzo'nun çalışmalarına da büyük ilgi duyuyorum. Bence bu işlev salt dini bir işlevin hudutlarını aşıyor. Ortaçağ'da "din" diye bir tabir ve mefhumun olmadığını, bu tabirin 18. yüzyılda icat edildiğini de hatırlatmak isterim. Her şey dinle ilgiliydi, dolayısıyla ayin de toplumsal yaşamın merkezinde yer alıyordu, tıpkı tiyatronun Yunan toplumsal yaşamının merkezinde yer alması gibi. Yakından bakarsak cinsiyet rolleri de buna dahil.

J.-P. V.: Bir karşılaştırma yapmak faydalı olabilir. İnsanın muğlaklığı tragedyanın önemli bir veçhesini oluşturuyor. Doğruyu yanlıştan ayıran ne? Hiçbir fikrimiz yok, bu da ciddi bir sorun. Tragedya, insan eylemlerinin sorunsallaştırılması olarak zuhur ediyor. Aristoteles, karakterlerin kötü insanlar olmadığını, iyilik ettiklerine inandıklarını ve bizzat kendi eylemleriyle felakete sürüklendiklerini anlatır. İnsan bir sorun haline gelir ve bu sorunun herhangi bir yanıtı yoktur. Sonuç olarak, Devletin himayesinde, bütün yurttaşların huzurunda bir temsil sahnelenir. Aristoteles'in dediği gibi dehşet ve acıma uyandıran bir temsildir bu, zira sahnedeki insanlar kötü değildir, tıpkı bizim gibidirler.

J. L. G.: Antikçağ tiyatrosunun büyük ihtimalle ayinle ikame edildiğini söylemekle kendime fazla pay çıkarabileceğimi sanmıyorum, zira kilise ayinlerinde

tiyatroya belli bir dönüş yapıldığını herkes biliyor. Çok da belirleyici olmayan bir başka dönüş 12. yüzyılda, Antikçağ Yunan ve Roma eserlerine yönelik ilginin Rönesans'ta yeniden canlanmasıyla yaşandı. Antikçağ oyunları manastırlarda sahneleniyordu sahnelenmesine ama bu oyunlar genelde Latinceydi, çünkü Batı, Ortaçağ'da Yunanca bilmiyordu. Genel itibarıyla komedi oyunları sahneleniyordu. Manastır seyircisi nevi şahsına münhasır ve kapalı bir seyirciydi. Ayin belli bir dönemi, yani Paskalya zamanını öne çıkaran yeni bir takvimin belirlediği temsillerle serpilip geliyordu. Hakeza deliler şenliğiyle parodinin gelişimine de tanık oldu Ortaçağ. Bu deliler şenliğini Antikçağ'daki Saturnalia şenliklerine benzetiyorlar ama bence aynı şey değil. Ortaçağ toplumunun bir özeleştirisi var burada. Yalnız kilise ve piskoposun egemen olduğu bu erken Ortaçağ kenti kendi kurumlarına, kendi kişiliğine ve kendi idarecilerine kavuşup yeni bir kente dönüşene dek ayin bu işlevi görmüştür.

E. L.: İtalyan ve Flaman kentlerini kastediyorsunuz galiba.

J. L. G.: Tiyatro bağlamında, tiyatronun yeni bir mekânda, kent meydanında yeniden doğduğu kenti, aristokrat Arras'ı kastediyorum daha ziyade. Bu kent meydanı, tiyatronun yeniden doğmasını sağladı.

Geri Dönüşler Çağı

E. L.: Jacques Le Goff son kaleme aldığınız bir kitabınızda tarih, siyaset, anlatı, olayların gidişatı ve biyografi hususunda birtakım geri dönüşlere şahit olacak kadar yaşlı olduğunuzu söylüyorsunuz. Bütün bu disiplinler Annales ekolünce “uzun süre”den adeta menedilmişti. Her ikinizin elli yıllık çalışmalarına ve savaş sonrası kurulan, disiplinler arası engellerin kaldırıldığı bu alabildiğine özgür ekolün vaatlerine tekrar dönmek istiyorum. Bu elli yılda yapısalcılığın geride bırakılıp siyasete, anlatıya ve olaya dair bambaşka anlayışlara geçildiğini gördüğümüze şüphe yok.

J. L. G.: Sahiden de geri dönüş olarak adlandırabileceğiniz dönüşler gördüm. Belki de bu dönüşlerin en basit açıklaması, geriye dönüşün ve değişimin bir bakıma tarihin kanunu olmasıdır – tarihin kanunu olsaydı şayet. Annales’in benimsediği yeni tarih anlayışının, tuttuğu mücadelelerde birtakım aşırılıklara kaçmış olması da bir açıklama getirebilir. Zamanın ve toplumsal olayların cereyanı olarak tarihin değiştiğini de teslim etmek lazım. Jean-Pierre Vernant’ın da dediği gibi, asıl mesele siyasi tarih bence; siyasi tarih yeni tarihin içinde kendine yer bulmakla kalmaz, çok önemli bir konuma da sahip olabilirdi pekâlâ. Jean-Pierre Vernant akademik siyasi tarihe düşkün biri değildi. Bir toplumsal işleve –siyasete değil, siyasal olana– de-

ğen her şeyi vurguluyordu. Başka çağların tarihçileri, özellikle de Ortaçağ tarihçileri bunu başarmakta büyük güçlük çekti, nitekim Ortaçağ'da siyasetin tarihini yapmayı pek başaramadık bence. Yunan tarihinin kendine özgü niteliği Jean-Pierre Vernant'a yardımcı olmuştur diyemem ama "siyasal" [*politique*] kelimesinin *polis*'ten geldiği ve eski Yunan tarihçisinin bir bakıma siyasal olana sırtını dönmeyeceği kesin. Aksine, Ortaçağ tarihçileri bilhassa da Hristiyanlık mefhumu yüzünden yolunu şaşırmış, yanılmıştır. Bu mefhum tam bir bela, son derece yapay, hiçbir şeyi de açıklamıyor.

J.-P. V.: Le Goff ve bendeniz elimizden geleni yaptık, bir yol açtık, çalıştığımız alanlara yönelik bakış açısını biraz dönüştürdük. Gözden geçirilen şeyler, hakeza noksanlıklar da oldu. Kendime bir konuda pay çıkarabilirim ama: 1964'te kurduğum toplulukta (Eski Toplumlar Üzerine Karşılaştırmalı Araştırma Merkezi, bugün önemli bir merkez haline gelen Gernet Merkezi) kendi iş yapma tarzımı veya olaylara bakış açımı hiçbir zaman dayatmaya kalkmadım. Bereket ki dayatmamışım, zira kadınlar gibi bazı hususlara gözüm kapalıydı. Bir gün Pauline Schmitt bana bakışımın bir Yunan erkeği bakışı olduğunu, kadınların olayları nasıl gördüğünü kendime hiç sormadığımı söyledi. Cinsiyetçilikle suçlanınca beynimden vurulmuşa döndüm. Eve gittim, düşündüm taşındım ve bu eleştirinin ne kadar haklı olduğunu bariz şekilde gördüm. Nicole Loraux da bir defasında, Détiennne'le yaptığımız çalışmalarda mit ve trajedilerin yapısal analizine çok fazla ağırlık verdiğimizize, siyasi mücadelelere ve antagonizmalara

yeterince pay bırakmadığımıza ilişkin bir tespitte bulunmuştu. Son olarak hiç mi hiç ilgilenmemiş olsam da bu merkezden birtakım resimlerin ve figürasyona dayalı anlatımların çıkması çok mutlu etti beni – bas-bayağı cahildim bu konularda. Alain Schnapp, Françoise Frontisi-Ducraux ve diğer pek çok isim bu meseleyi gündeme getirdi. Le Goff için de Jean-Claude Schmitt benzer bir yere tekabül ediyor sanıyorum. Yenilik getirdiler bu sahaya. Vazoları sınıflandırıyor, çömlekteki sırrı tanıyoruz artık. Benim anlatılarla, mitlerle ve tragedyayla yapmaya çabaladığım şeyi resimlerle, imgelerle yapıyorlar; düzen getirmeye çalışıyorlar.

E. L.: Jacques Le Goff, bu imge meselesi bugün de sizi büyülemeye devam ediyor.

J. L. G.: Hakikaten öyle. Jean-Pierre Vernant'inkinden çok daha mütevazı bir merkez kurmuştum. Ortaçağ'da Batı'nın tarihsel antropolojisini inceleyecek bir merkezdi bu. Ben de bu merkezin üyelerine tam bir düşünce ve araştırma özgürlüğü tanıdığımı inanıyorum. Merkezin önde gelen tarihçisi Jean-Claude Schmitt'in imgeler üzerine düşünmeye ve çalışmaya yönelmesini sevinçle, mutlulukla karşıladım. Eski Yunan tarihçileri ile Ortaçağ tarihçileri bu hususta ortak bir noktada buluşuyor zaten. Jean-Claude Schmitt ve François Lissarague, Gallimard tarafından yayımlanan "Le temps des images" [İmgelerin Zamanı] adlı bir dizi oluşturdular. Önemli ve yararlı bir karşılaşma, bir yenilik var burada, zira bir geri dönüş söz konusu bile değil. Bu diziden çıkan araştırma ve yayınların illüstrasyon veya ikonografiyle bir bağı yok. Yeni bir

şeyin ortaya çıktığına tanık oluyoruz; genç meslektaşlarımızın bu yeniliği kendi alanlarında –daha sonra bir araya gelmek üzere– geliştirmelerinden de son derece memnunum.

J.-P. V.: Françoise Frontisi-Ducroux dönüşüm meselesini ele aldığı *L'homme cerf et la femme araignée* adlı bir kitap yayımladı. Mitlerle ilintili bu imgeler dizisi bir perspektife oturtulduğunda, ressamların bu vazolar aracılığıyla tecrübe ettikleri çoklu anlam düzeylerini kavrayabiliyoruz. Yenilik şurada: Bu imgeleri birer illüstrasyon olarak değil, sadece belgesel bir nitelik taşımayan, aynı zamanda hakiki sorunlara da eğilen bilimsel bir ifade tarzı olarak incelemek.

J. L. G.: Bir başka hususa, Lucien Febvre, Marc Bloch ve Fernand Braudel'in yürüttüğü bir başka büyük mücadeleye, yani olay temelli tarihe karşı yürüttükleri mücadeleye değindiniz. Bütün geri dönüşlere rağmen, her şeyi kökten değiştiren temel bir şeyin kaldığını düşünüyorum. Olay denen şeyin tarih tarafından değil, tarihçi tarafından yaratıldığını biliyoruz artık. Bir yandan, tarihçi olayı yaratıyor. Öte yandan, özellikle de Pierre Nora'nın o nefis çalışmaları sayesinde, yeni bir olay olduğunu da biliyoruz. Olayları üretmekte kullanılan teknikler taş çatlasa yarım yüzyılda ciddi bir dönüşüme uğradı. Gazetecilikle, özellikle de televizyonla birlikte olayın üretimi tamamen yeni bir mahiyete büründü. Ortada yeni bir olay var, bu da yeni tarih yapma yöntemlerine dönük bir ihtiyaç doğuruyor. Biyografiye gelince, çok fazla detaya girmek istemiyorum, ama Saint Louis (IX. Louis) ve Assisili Francesco

üzerine yazdığım çalışmaların değerlendirilme biçimine isyan ettiğimi söylemem lazım. Saint Louis'de konu muğlaktı, bunu inkâr etmiyorum. Hatta bir nevi anti-biyografiye dönüştürmek istediğim bu kitabın çıkış noktasında bu abes fikrin yattığını bile söyleyebilirim. Saint Louis'de iki şey ilgimi çekti. Tarihçilikte ilk adımlarımı attığım gençlik yıllarımdan beri, Lucien Febvre ve Marc Bloch'un çok önemli gördüğü bir mefhumla, bütünsel yahut evrensel tarih mefhumuna sokulmaya çalışma fikri hep aklımın bir köşesindeydi. Çok zordu bunu gerçekleştirmek. Yaklaşık otuz yıl önce, büyük Ortaçağ uzmanı Pierre Toubert'le birlikte yazdığımız bir makalede, evrensel tarih yapmanın en iyi yollarından birinin hiç kuşkusuz evrenselleştirici nesnelerle, yani etrafında yer alan hemen hemen her şeyden bahsetmeksizin ele alınamayacak tarihsel çalışma konularıyla başlamak olduğunu belirtmiştik. Saint Louis evrenselleştirmeye açık, iyi bir konu gibi geldi bana. Geleneksel biyografilerde son derece hantal ve yapay bir şekilde ele alınmış biriydi. Ne zaman Assisili Francesco'nun adı geçse 13. yüzyıl İtalyası'ndan da söz edilir, ancak ikisi gerçek anlamda ilişkilendirilmez. Ben de Louis'ye ışık tutmak için 13. yüzyılı neredeyse baştan sona anlatmak gerektiğini açıklamaya çalıştım. Bir o kadar önemli ikinci bir hedefim daha vardı: Kaynak sorunu. Tarihçi, kaynak dediğimiz belgelere bel bağlar. Biyografi kaleme alan tarihçilerin genelde çok sınırlı sayıda sahih kaynaktan istifade ettiğini görünce epey şaşırmıştım. "Kaynak" saydıkları şeyler ziyadesiyle uydurma belgelerdi. Uzun yıllar bu kitabı

yazabilir miyim, sorusuyla cebelleştim, Saint Louis'yle hiç tanışmadım çünkü. Saint Louis'yi tekeline almış edebi türlerdi bunlar. Bunlara baş kaldıran bir soru sordum: Saint Louis diye biri yaşadı mı? Saint Louis hakkında düşünüp ona yaklaşabilmemizi sağlayan tek şey Joinville'in kaleme aldığı *Saint Louis'nin Hayatı* adlı istisnai bir belgeydi. Kaynak meselesini böyle tersinden ele almak ilginç geldi bana. Assisili Francesco'ya gelince, dörtte üçü biyografik olmayan bir incelemeler yekûnu vardı ortada, benim Assisili Aziz Francesco'm da bu metinlerin toplamı, yüzüncü defa yazılmış bir "Assisili Francesco'nun Hayatı" değil. Saint Louis'nin tatmin edici bir biyografisi yok gibi gelmişti bana, oysa Assisili Francesco'nun epey iyi denebilecek pek çok biyografisi var.

E. L.: Uzmanlık alanlarınızın, Antikçağ ve Ortaçağ'ın medyada yer bulup Fransız toplumuna nüfuz etmesi açısından son derece elverişli bir dönem yaşandığı söylenebilir. Söz konusu dönem, kabaca Jacques Le Goff'un 1974'te ortak editörlüğünü üstlendiği *Faire de l'histoire* başlıklı kitabın çıkışına tarihleyebileceğimiz, Fernand Braudel ve Georges Duby'nin boy gösterdiği büyük televizyon programlarının yayımlandığı dönemdi. Nirengi noktalarınızı teşkil eden iki dönem, yani Antikçağ ile Ortaçağ gerek Fransız toplumunun gerekse Avrupa toplumlarının –François Hartog'un şimdimerkezcilik [*présentisme*] diye tanımladığı– şimdi'nin tarihine, 20. yüzyılın ikinci yarısının tarihine yönelik talepleri yüzünden bugün bir parça gözden düşmüş gibi geliyor mu size?

J.-P. V.: Şimdimerkezcilik daha da ileri gidiyor. Şimdi uzun müddettir geçmiş tarafından, büyük örnekler tarafından aydınlatılmış, kendi içinde taşıdığı geleceğin beklenti ufku olarak yaşanmıştı. Bugünse büyük örneklerin esamesi okunmuyor artık. Geleceğe gelince, bizi neyin tehdit ettiğinden yahut ne olup biteceğinden hiç emin değiliz. Dolayısıyla şimdi kendi içine kapanmış durumda, halbuki medya olayları daha önce hiç görülmedik yollarla “şimdi” kılabiliyor. Eşzamanlı olarak hemen yitip giden bir şimdi’de, bizim için anında aktüel hale gelmeyen hiçbir olay yok. İçinde yaşadığımız dünya şu yarım yüzyılda, beş yüz yılda değişmediği kadar değişti. Torunlarımızın yahut torunlarımızın çocuklarının dünyası bizim çocukluğumuzdakinden farklı bir dünya. Yunanistan hakkında anlattıklarımıza aldırmadıklarını söyleyemem, ama aynı şekilde bakmıyorlar. Savaştan önce iyi kötü kabiliyetli her çocuk Latince ve Yunanca öğrenirdi, kafası basmayanlar C sınıfına yazılırdı. Bugünse tam tersi. Şu son yirmi yıldır yarım akıllı tipleri doğrudan edebiyat bölümlerine yazdırıyorlar.

E. L.: Birazcık abartıyorsunuz sanki!

J.-P. V.: Doktorlar, siyasetçiler ve avukatlar eskiden çok kültürlü olurdu. Karşımızda iyi bir doktor olduğunu bilirdik, zira konuşma tarzında, verdiği örneklerde, açıklamalarında klasik Yunan-Roma retoriğine başvururdu. Böyle şeyler yok artık, bir daha da geri gelmeyecek. Bu olgunun ölmüş olmasına ağıt yakacak değiliz. Fakat bu ilgi, örneğin tiyatrodan, aynı zamanda bin farklı şekilde açığa çıkıyor. Son yirmi beş yılda

her tiyatro yönetmeni önceki bir buçuk yüzyılda sahnelenenden çok daha fazla sayıda Yunan tragedyası sahneledi. Bu oyunlar, seyirliğin büyüüne kapılmış gençlerden oluşan bir izleyici kitlesini kendine çekiyor. Bütün bu soru işaretleri ilgilerini uyandırıyor, dehşet ve acıma duygularının bu bileşimi dokunuyor onlara. Dahası çizgi romanlar da bayrağı taşımaya devam ediyor. Karakterler merak uyandırıyor. Bir örnek vereyim. Torunuma eski Yunan'ı anlattığım ince kitap yüz bin nüsha sattı, otuz beş dile çevrildi.¹ Müthiş bir şey ama kendime pay çıkarmıyorum, böyle bir beklenti varmış. Freud yeni bir psikoloji yarattığında klasik Antikçağ dönemine ait örneklerden yararlandı. İnsanlar unuttuyor bunu. Bu isimler onlara bir şeyler çağrıştırıyor ama tam olarak ne çağrıştırdığını da bilmiyorlar ve kendilerine anlatılmasını istiyorlar.

E. L.: Yunan veya Ortaçağ tarihinin bu toplumsal talebi farklı bir şekilde karşıladığını düşünüyor musunuz?

J.-P. V.: Farklı bir ahlak ve insan anlayışı sergileyen bu metinleri okumanın sahiden faydalı olacağı kanaatindeyim. Öteki burnumuzun dibinde olduğunda her zaman olduğu gibi bize kendimizi anlatır, farklı olduğu için biçim verir bize. Farklılığıyla meydan okur.

J. L. G.: Bizi sürüklemeye çalışıyormuş gibi görüldüğünüz kötümserliğe o kadar kaptırmıyorum kendimi. Ortaçağ'a belli bir ilgi var. Hâlâ yapılması gereken çok iş olduğuna şüphe yok. Çağdaşlarımızın kahir

1 *Torunuma Yunan Mitleri*, çev. Mehmet Emin Özcan, Helikopter Yayınları, 2009 (ç. ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>)

ekseriyeti –ki eğitimli ve zeki insanlardan söz ediyorum– Ortaçağ'ı hâlâ karanlık bir dönem gibi görüyor.

E. L.: Oysa siz güzel Ortaçağ'dan bahis açmayı seviyorsunuz.

J. L. G.: Bunlar saçmalığın daniskası bence. Ortaçağ ne sırf altın yaldızlı ne de kapkara. Renkler açısından bakıldığında her tarihsel dönem alacalıdır. Antikçağ tarihi, bilhassa eski Yunan ve Ortaçağ tarihi bir miktar gözden düşmüşse de tekrar “moda” olacaktır, ki bu tabiri de çok hor görmemek lazım. Roland Barthes'ın modanın olumlu, faydalı bir şey olduğunu söylediğini hatırlıyorum. Bunun nedeniyse modanın şimdi ile geçmiş arasında kurduğu, sekteye uğramayan ilişkilerdi. Bugünü anlamak için en az yakın tarih kadar –hatta belki de daha çok– eski Yunan yahut Ortaçağ hakkında da bilgi sahibi olmamız gerektiğini fark edeceğiz. Geri dönüşten bahsettiniz, çok güzel geri dönüşler olacak bence. Özellikle de kendi çağımızın en önemli olayı olarak gördüğüm Avrupa'nın inşasına –bugünkü siyasetçilere kıyasla daha bir ciddiyetle– eğildiğimizde, Antikçağ kentinin ve Ortaçağ dünyasının ne olduğunu ve nasıl bir miras bıraktığını hesaba katmaksızın bu Avrupa'yı inşa edemeyeceğimize inanıyorum. Dolayısıyla bir hayli iyimserim, güzel geri dönüşler olacak.

Kişî Adları Dizini

- Adler, Laure 7
Aristoteles 41
Aziz Augustinus 39
Barthes, Roland 51
Batany, Jean 24
Bloch, Laurence 7
Bloch, Marc 15, 16, 19, 20,
22, 46, 47
Braudel, Fernand 8, 9, 17, 22,
23, 25, 26, 29, 46, 48,
Détienne, Marcel 8, 12, 13,
34, 44
Duby, Georges 24, 48
Dumézil, Georges 9, 24, 26,
27, 30
Febvre, Lucien 15, 22, 46, 47
Francesco, Assisili 46, 47, 48
Freud, Sigmund 50
Frontisi-Ducraux, Françoise
45, 46
Gernet, Louis 8, 16, 18, 19,
20, 23
Gras, Félix 15
Gy, Peder 41
Hartog, François 23, 48
Jabati, Georges 14, 16
Joinville, Jean de 48
Koyré, Alexandre 34
Le Roy Ladurie, Emmanuel 26
Lévi-Strauss, Claude 9, 13, 20,
21, 23, 24, 25, 26
Lissarague, François 45
Lombard, Maurice 8, 17, 19,
22
Loraux, Nicole 44
Meyerson, Ignace 8, 14, 16,
18, 19, 20, 21
Michel, Henri 17
Nora, Pierre 46
Palazzo, Éric 41
Rutebeuf 33
Saint Louis 46, 47, 48
Schmitt, Jean-Claude 13, 45
Schmitt, Pauline 44
Schnapp, Alain 45
Toubert, Pierre 47
Vernant, Adolphe 12
Vidal-Naquet, Pierre 8, 13, 24
Wagner, Richard 35

Jacques Le Goff (1 Ocak 1924 - 1 Nisan 2014) Fransız tarihçi. Özellikle Ortaçağ dönemi üstüne uzmanlaştı ve çok önemli eserler verdi. Annales okulu bünyesinde disiplinler arası bir tarih yorumuna yöneldi. École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) bünyesinde çalıştı. En önemli yapıtları arasında *Les Intellectuels au Moyen Âge* (Seuil, 1957); *Marchands et banquiers au Moyen Âge* (Seuil, 1957); *La civilisation de l'Occident médiéval* (Arthaud, 1964); *L'Imaginaire médiéval* (Gallimard, 1985); *Histoire et mémoire* (Gallimard, 1988); *Le Moyen Âge aujourd'hui* (Léopard d'Or, 1998); *Un autre Moyen Âge* (Gallimard, 1999); *Un Moyen Âge en images* (Hazan, 2000); *Héros et merveilles du Moyen Âge* (Seuil, 2005); *Faut-il vraiment découper l'histoire en tranches?* (Seuil, 2014) bulunmaktadır.

Jean-Pierre Vernant (4 Ocak 1914 - 9 Ocak 2007) Fransız tarihçi. Antik Yunan ve mitler tarihi üstüne dünyanın sayılı uzmanlarından. Collège de France'ta dersler verdi. *Les Origines de la pensée grecque* (P.U.F., 1962); *Mythe et pensée chez les Grecs. Études de psychologie historique* (Maspero, 1965); *Religion grecque, religions antiques* (Maspero, 1976); *L'individu, la mort, l'amour. Soi-même et l'autre en Grèce ancienne* (Gallimard, 1989); *Figures, idoles, masques* (Julliard, 1990); *L'Univers, les dieux, les hommes. Récits grecs des origines* (Seuil, 1999); *La Traversée des frontières* (Seuil, 2004) başlıca yapıtlarındandır.

Emmanuel Laurentin Fransız radyocu. 1999-2019 yılları arasında France Culture'de "La Fabrique de l'histoire" isimli programı hazırlamıştır.

Tarih Üzerine Diyalog Fransa'da Fernand Braudel ve Marc Bloch'un kurduğu "Annales" okulunun yetistirdiği, Fransa tarihinin iki önemli ismi olan Jacques Le Goff ile Jean-Pierre Vernant'ın 2004 yılında Emmanuel Laurentin eşliğinde France Culture radyosu için yaptığı söyleşilerden oluşuyor. Ortaçağ uzmanı Le Goff ile Eski Yunan uzmanı Vernant yetistikleri dönemi, hocalarını, tarihe olan bakış açılarını anlatıyorlar.

"Söyleşinin hiç kuşkusuz en şaşırtıcı yanı, bu iki tarihçinin içinde yetistikleri toplumsal bağlama hissettikleri borcu teslim etme tarzları: Jacques Le Goff ortaya gözü pek varsayımlar atmasına imkân tanıyan 60'lı ve 70'li yılların canlı ve verimli kurumlarına şükran duyuyor; Jean-Pierre Vernant ise Yunan kenti üzerine yürüttüğü araştırmaların Komünist Parti'den kopuşuna çok şey borçlu olduğunu kabul ediyor."

Emmanuel Laurentin

ISBN 978-975-08-6050-8

9 789750 860508

